

psihol. nauk/ Leskov Valerii Oleksandrovich/ Nacionalna akademiya Derzhavnoi prikordonnoi sluzhbi Ukraini im. B.Hmel'nitskogo. - Hmel'nitskii, 2008. – 20 s.

7. Osyodlo V.I. Samoorganizaciya vlasnogo zhittya osobistosti na shlyahu samorealizacii /V.I. Osyodlo/ Visnik Kiivskogo mizhnarodnogo universitetu. Seriya: Pedagogichni nauki, psihologichni nauki. – 2004. – Vip 5. – S. 116-123.

8. Zelyanina A.N. Dinamika individualno-psihologicheskikh osobennosti veteranov boevih deistvii s razlichnim harakterom voennoi travmi : avtoref. diss... kand. psihol. nauk /Anna Nikolaevna Zelyanina/ Institut psihologii Rossiiskoi akademii nauk. – M., 2013. – 131 s.

9. Tarabrina N.V. Psihologicheskie posledstviya voini /N.V. Tarabrina// Psihologicheskoe obozrenie, 1996. – №1(2). – S. 26-29.

УДК 159.9

Світлична Н.О., к. психол. н., ст. викладач кафедри психології діяльності в особливих умовах Національного університету цивільного захисту України, e-mail matstro_sna@mail.ru

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТІ САМОВІДНОШЕННЯ ЖІНОК – ПРАЦІВНИКІВ ДСНС УКРАЇНИ

У статті розкрито особливості дослідницьких підходів до проблеми самовідношення працюючих жінок. Виявлено, що всі компоненти відношення до себе, самооцінки, самоповаги тісно пов'язані у них з рівнем розвитку професійної «Я-концепції», оцінкою власної особистості, як професіонала. Чим більш успішною є жінка у власній професійній діяльності, тим більш високим є рівень її самооцінки, тим більш позитивним є ставлення до себе, як до особистості.

Самовідношення має захисні можливості. Людина може захищати своє «Я» від негативних емоцій і підтримувати самоповагу на відносно постійному рівні. Одним із засобів такого захисту є негативна самооцінка, розрахована на виникнення позитивних реакцій співчуття у інших людей.

Методологічні питання і прикладні завдання професійно-особистісного розвитку складають одну з центральних проблем сучасної психологічної науки. У методології досліджуються одиниці аналізу психічної реальності особистості професіонала як активної цілісності, що саморозвивається, самоактуалізується в професійній сфері. У вітчизняній психології методологічною основою вивчення питань розвитку особистості професіонала стали системний і суб'єктно-діяльнісний підходи.

Успішне становлення професіонала, що забезпечує ефективність професійної діяльності, розглядається як частина загального розвитку особистості. Загальнопсихологічна суть цієї проблеми зводиться до двох положень: розвиток особистості відбувається в діяльності; особистість виявляється в професії.

Ключові слова: професійна «Я-концепція», самовідношення, професійна діяльність, самооцінка.

В статті раскрыты особенности исследовательских подходов к проблеме самоотношения работающих женщин. Выявлено, что все компоненты отношения к себе, самооценки, самоуважения тесно связаны у них с уровнем развития профессиональной «Я-концепции», оценкой собственной личности, как профессионала. Чем более успешна женщина в собственной профессиональной деятельности, тем более высоким является уровень ее самооценки, тем более позитивным является отношение к себе, как к личности. Самоотношение имеет защитные возможности. Человек может защищать свое «Я» от отрицательных эмоций и поддерживать самоуважение на относительно постоянном уровне. Одним из средств такой защиты является отрицательная самооценка, рассчитанная на возникновение положительных реакций сочувствия у других людей. Методологические вопросы и прикладные задачи профессионально-личностного развития составляют одну из центральных проблем современной психологической науки. В методологии исследуются единицы анализа психической реальности личности профессионала как активной целостности саморазвивающейся, самоактуализирующейся в профессиональной сфере. В отечественной психологии методологической основой изучения вопросов развития личности профессионала стали системный и субъектно-деятельностный подходы. Успешное становление профессионала, обеспечивающее эффективность профессиональной деятельности, рассматривается как часть общего развития личности. Общепсихологическая суть этой проблемы сводится к двум положениям: развитие личности происходит в деятельности; личность проявляется в профессии.

Ключевые слова: профессиональная «Я-концепция», самоотношение, профессиональная деятельность, самооценка.

Постановка проблеми. Суттєві зміни в суспільстві та навколишньому середовищі призвели до зростання кількості та масштабів надзвичайних ситуацій різної природи та характеру. Тому особливого значення набуває проблема професійного становлення та психологічного супроводження працівників системи ДСНС. Одним із аспектів психологічного супроводження професійної діяльності фахівців є формування їх адекватної професійної «Я-концепції», самовідношення та самооцінки, від рівня сформованості яких залежить у цілому ефективність конкретної діяльності працівника служби цивільного захисту.

У науковій літературі відомі найбільш загальні підходи до вивчення «Я-концепції» (І.С. Кон, Р. Бернс, Е. Еріксон, Л.І. Божович, Л.І. Анциферова та ін.). Проте прикладні аспекти формування «Я-концепції» фахівців ДСНС висвітлювалися не достатньо повно з наведенням результатів спеціальних досліджень, зокрема, це стосується жінок – працівників ДСНС. Все це зумовлює необхідність теоретичного і практичного аналізу «Я-концепції», самовідношення даної категорії фахівців, обґрунтування можливості їх спрямованого формування в рамках підготовки до майбутньої професійної діяльності, виділення різноманітних характеристик при дослідженні динаміки її формування та психологічному супроводженні професійної діяльності.

Одним з найважливіших відносин соціального буття людини є її відношення до себе. Будь-який прояв людини як соціального суб'єкта супроводжується включенням в даний процес її самовідношення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Самовідношення є для психології традиційним об'єктом дослідження і не зникає з її поля зору з часів У. Джеймса (виняток становлять лише 20-40-і роки ХХ століття).

За цей час накопичені багаті теоретичні і експериментальні дані вивчення самовідношення як об'єкту психологічного аналізу, розкриті механізми його формування, особливості функціонування і побудови. Значною увагою серед психологів користується проблема впливу самовідношення на поведінку людини, особливо на її асоціальні форми.

У сучасній психології відсутній єдиний підхід до визначення такого феномена як відношення людини до себе, не дивлячись на те, що він активно вивчається як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками. Аналіз робіт, присвячених вивченню відношення людини до себе, дозволяє говорити про велику різноманітність використовуваних для опису його змісту психологічних категорій.

Можна назвати такі поняття як узагальнена самооцінка, самоповага, самоприйняття, емоційно-ціннісне відношення до себе, власне самовідношення, самовпевненість, відчуття власної гідності, самозадоволення, аутосимпатія, самоцінність тощо. Їх зміст розкривається за допомогою таких психологічних категорій як «установка» (Д.Н. Узнадзе), «особовий сенс» (О.М. Леонт'єв), «відношення» (В.М. Мясіщев), «аттїтюд» (М. Розенберг, С. Куперсміт), «соціальна установка» (І.С. Кон, Н.І. Сарджвеладзе), «відчуття» (С.Л. Рубінштейн).

Відсутність чіткої термінології привела до того, що значення використовуваних термінів більшістю авторів не розрізняються, вони найчастіше вживаються як синоніми. Разом з тим, аналіз тієї психологічної реальності, яка «ховається» за даними поняттями дозволяє досконаліше розібратися у феноменології відношення людини до себе.

До категорій, що найбільш часто вживаються, розкривають суть відношення людини до себе, можна віднести чотири: «загальна» або «глобальна самооцінка», «самоповага», «самовідношення» і «емоційно-ціннісне відношення до себе». Перший термін був найбільш використовуваним у західній психології з кінця ХІХ до 60-х років ХХ століття, а потім був витиснений терміном «самоповага».

У вітчизняній психології початок фундаментальних досліджень феномена відношення людини до себе був покладений завдяки працям О.М. Леонт'єва, С.Л. Рубінштейна, А.Г. Спіркина, Е.В. Шорохової і теоретичним роботам І.С. Кона і І.І. Часникової. Термін «самовідношення» був введений грузинським психологом Н.І. Сарджвеладзе. В даний час у вітчизняній психології домінуючою є категорія «емоційно-ціннісне самовідношення».

Самовідношення особистості розуміється як складна когнітивно-афективне утворення, зрілість якої визначається якістю взаємозв'язку і

ступенем узгодженості його складових. Його структура розглядається як складова двох компонентів: раціонального відношення до себе як суб'єкта соціальної активності («образ - Я» або категоріальне «Я») і емоційно-ціннісного відношення до себе – переживання і оцінки власної значущості як суб'єкта соціальної активності, створюючих рефлексивне «Я». В результаті взаємодії вказаних компонентів з потребово-мотиваційною сферою особистості відношення до себе включається в процес діяльній і особової саморегуляції, стимулює розвиток пізнавальної і особистісної суб'єктності людини.

Мета статті: дослідити психологічні особливості відношення до себе у жінок – працівників ДСНСУ. Проаналізувати психологічну літературу з проблеми самовідношення особистості та особливостей жінок як суб'єктів професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Аналіз робіт вітчизняних і зарубіжних учених дозволяє констатувати, що «Я-концепція» як інтегральне утворення психіки – це відносно стійка, усвідомлена система поглядів людини на саму себе, що складається на більш пізньому етапі розвитку на основі уявлень про себе і визначає її поведінку і діяльність [10].

У процесі професійного життя відбувається поетапний розвиток уявлень людини про саму себе [7].

Від того, наскільки адекватно сформована в людини професійна «Я-концепція», залежить успішність її професійної адаптації [3].

Таким чином, «Я-концепцію» потрібно розглядати як властивий кожному індивіду набір мотивів і установок, необхідних у формуванні успішності професійної діяльності. Професійну «Я-концепцію» ми визначаємо як специфічно організовану систему, осмислену й актуалізовану у зв'язку з професією під впливом суб'єктивних чи об'єктивних факторів, що включає в себе сукупність уявлень про себе і про свої професійні якості, сполучену з їх емоційною оцінкою.

Вивчення емоційно-ціннісного відношення особистості до себе продовжує залишатися актуальним завдяки тому, що уявлення про природу самовідношення істотно доповнюються і уточнюються. Аналіз поняття «самовідношення», основних чинників і механізмів його формування представлений в роботах С.Р. Пантелеєва, М. Розенберга, Н.І. Сарджвеладзе, В.В. Століна, Е.Т. Соколової, К. Хорні, І.І. Часниковою, І. Еріксона і ін. [8; 9; 12; 15; 16 та інші].

Самовідношення — термін, використовуваний для позначення специфіки відношення особистості до власного «Я». Будова самовідношення може включати: самоповага, симпатії, самоприйняття, любов до себе, відчуття розташування, самооцінку, самовпевненість, самоприпинення, самозвинувачення, незадоволеність собою і так далі. В.В. Столін (1985) в емоційному самовідношення розглядає симпатію, пошану, близькість [15]. С.Р. Пантелеєв (1991) розуміє самовідношення як вираз се-

нсу «Я» для суб'єкта [8]. Інші автори убачають у самовідношенні переживання власної цінності, що виражається у відчутті самоповаги [1]. Самовідношення має захисні можливості. Людина може захищати своє «Я» від негативних емоцій і підтримувати самоповагу на відносно постійному рівні. Одним із засобів такого захисту є негативна самооцінка, розрахована на виникнення позитивних реакцій співчуття [9].

У психологічній науці розробка терміну самовідношення, уявлень про його зміст і структуру велася по двох напрямках. Перше зв'язує самовідношення з системою самооцінок індивіда (С. Куперсміт, Дж. Марвел, К. Роджерс, М. Розенберг, Л. Уельс, Р. Шавельзон і ін.).

У вітчизняній психології проблема самостійного теоретичного статусу самовідношення, його структури і зміст зв'язується з ширшим контекстом розробки концепції самосвідомості особистості (А.А. Бодальов, Л.С. Виготський, І.С. Кон, В.Н. Мясіщев, В.В. Столін, І.І. Чеснокова і ін.).

Спроби теоретичного осмислення феномена самовідношення спочатку виходили з розуміння його як емоційного компонента установки на себе [6], афективною складовою «Я-концепції». Залежність від контексту припускала наявність системи приватних самооцінок, а принцип цілісності «Я» вимагав введення поняття «узагальненої самооцінки». Передбачалося, що приватні самооцінки, узяті в їх динамічній сукупності, інтегруються в якесь узагальнене переживання, пов'язане з образом «Я». Саме ця узагальнена і відносно стійка самооцінка і є предметом аналізу досліджень У. Джеймса, Д. Маккарті, К. Ходжа, Р. Шавельзона. Початковою теоретичною установкою даних досліджень було розуміння загального самовідношення (узагальненої самооцінки) як емоційної реакції на той або інший зміст образу «Я».

Проведений С.Р. Панталеєвим, аналіз робіт зарубіжних авторів показав, що більшістю з них приймається позиція, згідно якої самовідношення (самоповага, самооцінка) є цілісним одновимірним універсальним утворенням, що виражає ступінь позитивного відношення індивіда до власного уявлення про себе, інтегрованим з приватних самооцінок [8].

У вітчизняній психологічній літературі проблема самовідношення розглядалася в контексті розробки концептуальних уявлень про самосвідомість особистості [15].

У роботі І.І. Часникової самовідношення предстає як вид емоційних переживань різного ступеня усвідомленості, в яких відбивається власне відношення особистості до того, що вона дізнається, розуміє, відкриває щодо самої себе, тобто найрізноманітніші самовідношення. Розвиток емоційно-ціннісного самовідношення так само, як і самопізнання, підпорядковано завданню формування єдності особистості, інтеграції її психічного світу [цит. за 15].

У роботах В.М. Мясіщева підкреслюється, що формування відносин в структурі особистості людини відбувається в результаті віддзер-

калення ним на свідомому рівні суті тих соціальних, об'єктивно існуючих відносин в суспільстві в умовах його макро- і мікробуття, в якому він живе [цит. за 15]. Відношення людини виступає як потенціал виборчої активності людини. Переживання, пов'язані з відношенням до власної особистості, можуть протікати в безпосередній емоційній або в «інактуальній формі» переживання, коли емоційна реакція відсутня і заміщається оцінною думкою, за якою стоїть не актуалізована в даний момент, а колись пережита емоційна реакція. У випадках нечіткого усвідомлення «інактуальна форма» переживання представляється в глобальній оцінці «так – ні», «за – проти» але в її основі завжди лежить пережитий емоційний досвід.

Результати інтеграційної роботи у сфері емоційно-ціннісного відношення до себе і сфери самопізнання об'єднуються в особливе утворення самосвідомості особистості – в її самооцінку [15]. Таким чином, самовідношення в своїх процесуальних ознаках характеризується модусами свідоме – несвідоме; пізнання – відношення, а в структурному аспекті предстаеться як елемент самооцінки. Самооцінка, з одного боку, відображає рівень розвитку емоційно-ціннісного відношення до себе, а з іншого – включається в процес подальшого формування самовідношення особистості.

Професійна діяльність – одна зі сфер самореалізації особистості, її персоналізації. У професійній діяльності людина має можливість розкрити і проявити свої здібності, особистісні та професійні якості. Ця діяльність дозволяє людині домогтися визнання своєї неповторності, значущості для інших людей, для суспільства в цілому і отримати підтвердження у вигляді певної компенсації [14].

Аналіз професійної діяльності жінок, показує, що в сучасній Україні надзвичайно гострою стає проблема зайнятості, і особливо зайнятості кваліфікованою професійною працею жінок. Вони позбавлені можливості проявити свої здібності, реалізувати професійні знання, досвід і майстерність. Це обумовлено консерватизмом поглядів на розподіл сімейних ролей, сліпим наслідуванням традицій патріархату. Таке положення безсумнівно перешкоджає прогресивному суспільному розвитку нашої держави.

Високий соціальний статус для жінки в будь-якій країні світу, а не тільки в Україні, мало або взагалі недоступний. А це означає, що жінка не є повноцінним і повноправним членом суспільства. Найчастіше жінці відмовляють або перешкоджають у реалізації вибору сфери професійної діяльності та професійної кар'єри як головної життєвої стратегії.

Жіноча робоча сила концентрується сьогодні в низькооплачуваних секторах офіційного трудового ринку і в найменш стабільних секторах недержавного. Часто жінки стикаються із завищеними вимогами, дискримінацією при прийомі на роботу, при службовому просуванні – все це перешкоджає реалізації жінкою себе як особистості. Причини, через які

жінки не можуть рівноправно конкурувати з чоловіками на ринку праці, в кінцевому підсумку ґрунтуються на соціально сформованому поданні про гендерний розподіл праці. Існує горизонтальна сегрегація, що виявляється в різних професійних категоріях, коли чоловіки і жінки наймаються на різні роботи або коли жінки витісняються на низькостатусні відносно оплати і соціального престижу професії. Жінки сконцентровані, в основному, в таких галузях економіки, як соціальне забезпечення (82,9%), освіта (79,7%), культура (73,6%). Структура професійної діяльності жінки в певному сенсі відтворює ту систему соціальних ролей, яка склалася в суспільстві, коли на рівні соціуму за жінками закріплюються такі види занять, які вони традиційно виконують в сім'ї.

За даними емпіричного дослідження, проведеного Мариною Малишевою, сімейно-орієнтовані жінки сприймають дискримінацію на ринку праці як щось природне. Верховенство чоловіків, їх пріоритетні позиції на підприємствах – для них апріорно задана реальність, вони спостерігають її протягом усього свого свідомого життя і вважають найбільш раціональною моделлю суспільства. Не тільки жінки, орієнтовані на сім'ю, а й молоді високоосвічені жінки з високими соціальними домаганнями і професійними амбіціями воліють мати партнера з більш високими доходами, ніж вони. У свою чергу, чоловіки розглядають заробіток жінок як вторинний і необов'язковий вид сімейного доходу, вважаючи його «підмогою», а не рівноправним внеском у сімейний бюджет. Уявлення про чоловіка як про основного годувальника сім'ї мало поколивалися з моменту входження України в ринкову економіку. Більше того, вони успішно транслиються підростаючому поколінню [14].

В. О'Лірі вивчала зв'язок між статево-рольовими стереотипами і виправданням затримки просування жінок службовими сходами в промисловості. На її думку, без будь-яких об'єктивних підстав жінкам приписують такі установки на роботу: вони працюють тільки заради «шпилькових» грошей (тобто невеликої заробітної плати); в роботі їх більше цікавлять чисто комунікативні та емоційні моменти; жінкам більше подобається робота, яка потребує інтелектуальних зусиль; вони цінують самоактуалізацію і просування по службі менше, ніж чоловіки. Основою цих хибних уявлень є, пише О'Лірі, інші, не менш хибні уявлення про відсутність у жінок компетенції, незалежності, змагальності, логіки, домагань і т.д. [цит. за 14].

Висловлюється також точка зору, що менший статус жінки в суспільстві призводить і до її меншого статусу в малій професійній групі. Щоб бути лідером, керівником, жінці доводиться долати більше перешкод в порівнянні з чоловіками, навіть якщо вона володіє великими знаннями та здібностями.

Слід зазначити, що за даними американських авторів, більшість жінок не хочуть влаштовуватися на «чоловічі» роботи, так як краще по-

чуваються на «жіночій» роботі, з якою вони знайомі і до якої вони краще підготовлені. Отже, менша зайнятість жінок у традиційно чоловічих професіях може бути обумовлена не тільки упередженістю чоловіків, що намагаються не брати жінок на роботу, вважаючи їх менш цінними працівниками, але й особистісними рисами жінок: їх схильністю до «жіночих» видів діяльності, відчуттям дискомфорту в чоловічих колективах.

Чинниками, що перешкоджають участі жінок в «чоловічих» професіях (отже, і роботі в чоловічих колективах), є, з одного боку, негативне ставлення товаришів по службі-чоловіків до їхніх колег-жінок, а з іншого боку, сексуальні переслідування з боку чоловіків-колег. Б. Гютек і А. Мораш відзначають, що 20% жінок з їхньої вибірки, які працювали раніше на нетрадиційних для жінок роботах, залишили свої місця через перебільшений сексуальний інтерес до них з боку колег-чоловіків, а ще 9% втратили роботу із-за того, що намагалися скаржитися начальству або відмовлялися терпіти таке звернення [5].

Вважається також, що жінки не відчують потреби або не очікують отримувати ту ж платню, що і чоловіки, навіть якщо вони погоджуються зайняти високу посаду. Дійсно, Ш. Берн посилається на ряд досліджень західних учених, в яких показано, що жінки очікують і запитують меншу оплату праці, так як не тільки свою, а й взагалі жіночу працю оцінюють більш низько, ніж працю чоловіків [4]. Можливо, це пов'язано з кількома причинами: меншою оцінкою своїх здібностей, порівнянням своєї зарплати не з такою чоловіків, а з зарплатою жінок, яким платять менше. Однак це не завжди так. Багато жінок хочуть отримувати рівну з чоловіками заробітну плату, особливо коли дізнаються, що іншим платять більше.

Таким чином, задоволеність чи незадоволеність жінок своєю заробітною платою залежить від того, порівнюють вони її з такою інших жінок, або із заробітною платою чоловіків, що займаються тією ж діяльністю.

На думку С. Ашвін, робота вельми важлива для почуття ідентифікації жінок. Вона дає їм почуття власної затребуваності, значущості, суспільної корисності, служачи джерелом спілкування та підтримки, навіть коли сама робота неприємна і приносить мало задоволення [2].

Незважаючи на більш високий освітній рівень, у жінок нижче самооцінка своїх трудових можливостей і впевненість у своїй цінності на ринку праці, сильніше відчуття своєї неконкурентоспроможності. Крім того, на жінках лежить весь тягар ведення домашнього господарства (80% всієї домашньої роботи сьогодні виконуються жінками), що значно знижує їх активність поза домом. Ці фактори, як правило, є основною причиною низької конкурентоспроможності жінок на ринку праці. Домашня робота, як правило, не оплачується і не вважається «справжньою роботою» [5].

У сучасному суспільстві жінка реально стоїть перед вибором: сім'я або робота. Переважання тієї чи іншої життєвої домінанти (кар'єрної чи сімейної) далеко не завжди є результатом усвідомленої переваги. У більшості випадків ця домінанта вимушена і супроводжується психологічним дискомфортом. Заглибленість у «кар'єру» супроводжується відчуттям самотності, відсутністю перспективи в особистому житті, стикається з мовчазним несхваленням громадської думки. Жінки, замкнуті на сім'ю, теж не завжди щасливі: вони позбавлені різноманітності в спілкуванні, страждають від неповноти соціальної самореалізації, недооцінки свого особистісного начала з боку інших членів сім'ї, від повної матеріальної залежності. Однак суміщати ролі домогосподарки і гарного найманого працівника надзвичайно складно. Так, жінка, яка проявила свої здібності, охоча реалізувати свій потенціал, часто приходиться до конфлікту з традиційними поглядами оточуючих на місце жінки в суспільстві і, можливо, до конфлікту з власними уявленнями про себе як про особистість. Не дивно, що деякі жінки відчувають стрес або рольовий конфлікт, намагаючись бути одночасно хорошою матір'ю, хорошою домогосподаркою і хорошим працівником.

Перевантаження на роботі і вдома формують так званий «синдром професійного вигорання» – виснаження моральних і фізичних сил, що неминуче позначається як на ефективності професійної діяльності жінок, їх психологічному самопочутті, так і на стосунках у сім'ї [14].

Велике значення для жінок із спрямованістю на сім'ю має вільний робочий графік, можливість працювати неповний робочий день, з тим щоб мати можливість займатися дітьми. У зв'язку з цим часто вони кидають свою основну професію або переходять на наукову роботу. Жінки із спрямованістю на творчість в обраній професії досягають в ній високих результатів, але це відбувається частково за рахунок відтискування сімейних пріоритетів (відкидання цінностей «сім'я», «матеріально-забезпечене життя», і навіть «любов»). Чоловіки із спрямованістю на творчість мають більш збалансовані пріоритети.

Сьогодні багато жінок працюють, і причини, які спонукають їх до цього, істотним чином змінилися. Крім традиційних матеріальних міркувань, тут діють честолюбство, прагнення до самовираження або спілкування (ці мотиви дієві для тих, хто знаходиться в найбільш сприятливих умовах), бажання вирватися з домашньої ізоляції. У будь-якому випадку робота для жінки завжди пов'язана з прагненням до незалежності.

Однак, як зазначає Є.П. Ільїн, жінки частіше, ніж чоловіки, пасивні в плануванні ділової кар'єри, більше живуть сьогоднішнім днем і менше заглядають у завтрашній. За даними В.Г. Горчакової, лише 20% жінок у нашій країні мають стійку тенденцію до професійної кар'єри [5].

М.В. Сафонова вважає, що особистісними особливостями успішних у кар'єрі жінок є товариськість, соціальна сміливість і активність,

розважливість, емоційна стриманість, високий рівень інтелекту, хороший самоконтроль. За більшістю показників ця група жінок наближається до середніх значень чоловічої вибірки, що вказує на їх маскуліність. Крім того, більшість жінок, процвітаючих у кар'єрі, мають вищу освіту, а одна третина – вчений ступінь [13].

Так само відзначається, жінки влаштовують свою професійну кар'єру значно пізніше чоловіків. Як показав Д. Левінсон, більшість чоловіків завершували своє професійне учнівство і повністю досягали статусу зрілості у сфері праці до 30-річчя. Жінки ж не переставали числитися новачками в професійному світі аж до досягнення середнього віку. У цьому полягає відмінність жінок від чоловіків, так як для останніх кар'єра залишається основним завданням і після 30 років.

Виявлено кілька факторів, що визначають, чи буде жінка прагнути до кар'єри: вік вступу в шлюб, економічне становище чоловіка, його погляди на працюючих жінок. Найбільш несприятливим вважається варіант, коли жінка перериває заради сім'ї свою кар'єру, не закінчивши освіти. Тривала перерва при ще неусталених професійних інтересах веде до того, що жінці важко повернутися до отримання професійної освіти.

Результати досліджень говорять про те, що працюючі жінки частіше, ніж їх колеги-чоловіки, страждають від таких наслідків стресу, як головні болі, нервозність, депресія, порушення сну і апетиту. Жінки також говорять про те, що виробничі стреси змушують їх більше курити, пити і вживати наркотики. У жінок, зайнятих на виробництвах, рівень стресу на яких великий, частіше відбуваються викидні і коротший менструальний цикл, ніж у тих, хто працює в більш спокійній обстановці.

Заважає успішній професійній кар'єрі жінок наявний у багатьох з них страх перед успіхом. Учениця Дж. Аткинсона М. Хорнер ввела в двухфакторну модель свого вчителя (мотивацію досягнення успіху – уникнення невдачі) третій чинник – мотивацію уникнення успіху. За її уявленнями, успіх викликає у жінок тривогу, оскільки асоціюється з небажаними наслідками: втратою жіночності, втратою значущих відносин з соціальним оточенням. Крім того, жінка, відчуваючи провину перед дітьми і чоловіком, підсвідомо прагне відмовитися від професійної кар'єри, тим більше що культурні традиції не схвалюють дружин, котрі домоглися більшого успіху в порівнянні з їхніми чоловіками. Цей феномен отримав назву «конфлікту боязні успіху». Успіх у сферах професійних і значущих відносин представляється для жінки взаємовиключним. Тому, віддаючи перевагу значущим відносинам, вона починає боятися успіху у професійній діяльності.

Страх успіху проявляється у жінок меншою мірою, якщо вони не становлять в змішаній за статевою ознакою групі меншість або працюють на самоті.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Аналіз психологічної літератури з проблеми самовідношення працюючих жінок по-

казав, що всі компоненти відношення до себе, самооцінки, самоповаги тісно пов'язані у них з рівнем розвитку професійної «Я-концепції», оцінкою власної особистості, як професіонала. Чим більш успішною є жінка у власній професійній діяльності, тим більш високим є рівень її самооцінки, тим більш позитивним є ставлення до себе, як до особистості.

Самовідношення – термін, використовуваний для позначення специфіки відношення особистості до власного «Я». Самовідношення має захисні можливості. Людина може захищати своє «Я» від негативних емоцій і підтримувати самоповагу на відносно постійному рівні. Одним із засобів такого захисту є негативна самооцінка, розрахована на виникнення позитивних реакцій співчуття у інших людей.

Методологічні питання і прикладні завдання професійно-особистісного розвитку складають одну з центральних проблем сучасної психологічної науки. У методології досліджуються одиниці аналізу психічної реальності особистості професіонала як активної цілісності, що саморозвивається, самоактуалізується в професійній сфері. У вітчизняній психології методологічною основою вивчення питань розвитку особистості професіонала стали системний і суб'єктно-діяльнісний підходи.

Успішне становлення професіонала, що забезпечує ефективність професійної діяльності, розглядається як частина загального розвитку особистості. Загальнопсихологічна суть цієї проблеми зводиться до двох положень: розвиток особистості відбувається в діяльності; особистість виявляється в професії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анцыферова Л. И. Личность в трудных жизненных условиях : переосмысление, преобразование ситуаций и психологическая защита / Л. И. Анцыферова // Психологический журнал. – 1994. – Т. 15, № 1. – С. 3–18.
2. Ашвин С. А. Гендерная солидарность против экономических трудностей? ... Влияние советского наследия / С. А. Ашвин // Социс : социологические исследования. – 2006. – № 4. – С. 65
3. Балл Г. А. Понятие адаптация и его значение для психологии личности / Г. А. Балл // Вопросы психологии. – 1989. – №1. – С. 119–122.
4. Берн Ш. Гендерная психология / Берн Ш. – СПб. : Прайм–Еврознак, 2006. – 316 с.
5. Ильин Е. П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины / Ильин Е. П. – СПб. : Питер, 2007. – С. 388.
6. Кун М. Эмпирическое исследование установок личности на себя / М. Кун, Т. Макпартленд // Современная зарубежная социальная психология / [под ред. Г. М. Андреевой, Н. Н. Богомоловой, Л. А. Петровской]. – М. : МГУ, 1984. – С. 180–187.
7. Медведєв В. С. Проблеми професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ (теоретичні та прикладні аспекти) : [монографія]

- / Медведев В. С. – Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 1996. – 192 с.
8. Пантилеев С. Р. Самоотношение как эмоционально-оценочная система / С. Р. Пантилеев. – М. : МГУ, 1991. – 110 с.
9. Психология самосознания : [хрестоматия / под ред. Д. Я. Райгородского]. – Самара : Бахрах – М, 2003. – 672 с.
10. Психологія : [підручник / Ю. Л. Трофімова, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін.; за ред. Ю.Л. Трофімова]. – 2-е вид., стереотип. – К. : Либідь, 2000. – 558 с.
11. Раковская О. А. Особенности становления профессиональной карьеры женщин / О. А. Раковская // Гендерные аспекты социальной трансформации. – М., 1996. – С. 58
12. Сарджвеладзе Н. И. Личность и ее взаимодействие с социальной средой / Н. И. Сарджвеладзе. – Тбилиси : «Мецниереба», 1989. – 206 с.
13. Сафонова М. В. Социально-психологические особенности женщин, успешных в карьере: дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / Сафонова М. В. – СПб., 1999. – С. 133.
14. Степанова Л. Г. Профессиональная сегрегация современной женщины как фактор, основанный на стереотипном восприятии гендерных ролей / Л. Г. Степанова // Психология зрелости и старения. – 2006. – № 4 (36).
15. Столин В. В. Самосознание личности / В. В. Столин. – М. : МГУ, 1983. – 284 с.
16. Эриксон Э. Идентичность : юность и кризис / Э. Эриксон. – М. : Флинта, 2006. – 342 с.

ТРАНСЛІТЕРАЦІЙНИЙ ПЕРЕКЛАД СПИСКУ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ancyferova L. I. Lichnost' v trudnyh zhiznennyh uslovijah : pereosmyslivanie, preobrazovanie situacij i psihologicheskaja zashhita / L. I. Ancyferova // Psihologicheskij zhurnal. – 1994. – Т. 15, № 1. – С. 3–18.
2. Ashvin S. A. Gendernaja solidarnost' protiv jekonomicheskikh trudnostej? ... Vlijanie sovetskogo nasledija / S. A. Ashvin // Socis : sociologicheskie issledovanija. – 2006. – № 4. – С. 65
3. Ball G. A. Ponjatie adaptacija i ego znachenie dlja psihologii lichnosti / G. A. Ball // Voprosy psihologii. – 1989. – №1. – С. 119–122.
4. Bern Sh. Gendernaja psihologija / Bern Sh. – SPb. : Prajm–Evroznak, 2006. – 316 s.
5. Il'in E. P. Differencial'naja psihofiziologija muzhchiny i zhenshhiny / Il'in E. P. – SPb. : Piter, 2007. – С. 388.
6. Kun M. Jempiricheskoe issledovanie ustanovok lichnosti na sebja / M. Kun, T. Makpartlend // Sovremennaja zarubezhnaja social'naja psihologija / [pod red. G. M. Andreevoj, N. N. Bogomolovoj, L. A. Petrovskoj]. – М. : MGU, 1984. – С. 180–187.

7. Medvedev V. S. Problemi profesijnoj deformacii spivrobotnikov organiv vnutrishnih sprav (teoretichni ta prikladni aspekti) : [monografija] / Medvedev V. S. – Kiiv : Nacional'na akademija vnutrishnih sprav Ukraini, 1996. – 192 s.
8. Pantileev S. R. Samootnoshenie kak jemocional'no-ocenochnaja sistema / S. R. Pantileev. – M. : MGU, 1991. – 110 s.
9. Psihologija samosoznanija : [hrestomatija / pod red. D. Ja. Rajgorodskogo]. – Samara : Bahrah – M, 2003. – 672 s.
10. Psihologija : [pidruchnik / Ju. L. Trofimova, V. V. Ribalka, P. A. Goncharuk ta in.; za red. Ju.L. Trofimova]. – 2-e vid., stereotip. – K. : Libid', 2000. – 558 s.
11. Rakovskaja O. A. Osobennosti stanovlenija professional'noj kar'ery zhenshin / O. A. Rakovskaja // Gendernye aspekty social'noj transformacii. – M., 1996. – S. 58
12. Sardzhveladze N. I. Lichnost' i ee vzaimodejstvie s social'noj sredoj / N. I. Sardzhveladze. – Tbilisi : «Mecniereba», 1989. – 206 s.
13. Safonova M. V. Social'no-psihologicheskie osobennosti zhenshin, uspešnyh v kar'ere: diss. ... kand. psihol. nauk: 19.00.05 / Safonova M. V. – SPb., 1999. – S. 133.
14. Stepanova L. G. Professional'naja segregacija sovremennoj zhenshhiny kak faktor, osnovannyj na stereotipnom vosprijatii gendernyh rolej / L. G. Stepanova // Psihologija zrelosti i starenija. – 2006. – № 4 (36).
15. Stolin V. V. Samosoznanie lichnosti / V. V. Stolin. – M. : MGU, 1983. – 284 s.
16. Jerikson Je. Identichnost' : junost' i krizis / Je. Jerikson. – M. : Flinta, 2006. – 342 s.

УДК 159.94

Сергієнко Н.П. к. психол. наук, доцент, доцент кафедри психології діяльності в особливих умовах НУЦЗУ, e-mail: Sergienko@nuczu.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ МАЙБУТНІХ РЯТУВАЛЬНИКІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ САМООЦІНКИ

У статті представлений аналіз теоретичних підходів до проблеми професійної мотивації майбутніх рятувальників. Проведено дослідження по вивченню особливостей професійної мотивацій майбутніх рятувальників в залежності від рівня самооцінки.

Ключові слова: мотивація, рятувальники, професійна мотивація, самооцінка.

В статье представлен анализ теоретических подходов к проблеме профессиональной мотивации будущих спасателей. Проведено исследование по изучению особенностей профессиональной мотивации будущих спасателей в зависимости от уровня самооценки.